



TXINGUDI INGURUAN HIRI-HONDAKINEN ERRAUSKETA- INSTALAZIOA JARTZEKO PROIEKTUAREN GAINEKO KEXA- ESPEDIENTEEI AMAIERA EMATEN DION EBAZPENA.

I- Aurrekariak

1. Txingudin (Gipuzkoa) hondakinen erraustegia jartzeko proiektuaren aurkako hiru kexa aurkeztu dituzte erakunde honetan hiru kolektibok (*Txingudi Bizirik* ingurumenaren defentsako hiritarren plataformak, Hendaiako hiritarren defentsarako eta ordezkapenerako kolektibo batek eta erraustegi horren aurka dauden mediku eta osasun saileko langileen kolektiboak), eta erakunde honek, erakunde arduradunekin zenbait bilera egin ondoren, 2005eko azaroaren 8an dokumentu bat bidali zuen. Bertan jaso genituen kolektibo horiek gaiaren inguruan planteaturiko hausnarketa nagusiak, eta, horrez gain, proiektu horrekin zerikusia duten toki administrazioei zenbait galdera egin genizkien.
2. Dokumentu hori aipaturiko administrazioei eta kexak aurkeztu zituzten kolektiboari bidali zitzaion, eta Txingudi Zerbitzuak SAK, Hondarribiko Udalak eta Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Sailak erantzun dute, gure dokumentuaren alderdi ezberdinak azpimarratuz. Halaber, kexa aurkeztu zuten kolektiboan erantzuna ere jaso dugu, eta, bertan, denek ere azalpen gehiago eta oparagoak eman dituzte beren kexak arrazoitzeko.
3. Erakunde honetan irekitako espedientea *sine die* luza liteke, inplikaturiko aldeek proiektuaren inguruan dituzten beren iritziz eta irizpideak azaltzen jarraitzeko duten aparteko interesa kontuan hartuta, eta, gure iritziz, proiektuak eztabaidarako bide handia ematen duela erakusten du horrek. Beste erakunde bateraino ere iritsi da, eta, beraz, orain arte erabilitako parte-hartze bideen eraginkortasun praktikorik eza agerian gelditu da. Hala ere, azken ebazpenaren idazki honen bidez, amaitutzat eman nahi dugu gai honetako esku-hartzea, eta, bertan, hausnartutako gaiari buruzko gure behin betiko ondorioak azaldu nahi izan ditugu.
4. Horretarako, berriz ere jasota utzi nahi ditugu aurretiazko bi kontu, jarraian hobeto azalduko ditugunak: alde batetik, Arartekoaren ebazpenen izaera ez loteslea. Ebazpen horien helburua, ordenamendu juridikoan oinarrituta, legaltasun irizpideak ez ezik –horien inguruan erabaki ahal izango dute organo eskudunek, haiengana joz gero– gai publikoa eta ordenamendu juridikoak aitorturiko eskubideen babesa hobeto administratzeko irizpideak finkatzea da. Bestalde, nabarmendu nahi dugu ez dela egokia erakunde hau horrelako eztabaida baten hartzaile izatea. Berez, aipaturiko proiektua sustatu eta gauzatzeko baimena ematearen arduradun diren administrazio eta erakundearen artean bideratu beharreko gaia da.



II- Kontsiderazioak

II.1. Aurretiazko kontsiderazioak:

1. Kexa aurkeztu zuten kolektiboek eta dagokien erakundeek bidalitako erantzunak aztertu ondoren, lehenik eta behin, aurretiazko kontu bezala, idazki honetan egingo ditugun ñabardurekin, berretsi eta errepikatu egin behar dugu aurrez 2005eko azaroaren 8an eginiko dokumentuaren edukien baliozkotasuna. Dokumentu hartan, Txingudin erraustegia jartzeko proiektuak merezi duen hausnarketaren oinarriak finkatu genituen, eta, beraz, aurrez azalduko arrazoiak ez errepikatzeke, hari lotzen gatzaizkio *in genere*.
2. Bestalde, jakinarazi nahi dizuegu azken dokumentu honekin amaitutzat eman nahi dugula gai honetako esku-hartzea, eta, sintesia egiteko eta aurrez azaldu genituen arrazoiak ez errepikatzeke, garrantzitsuen iruditzen zaizkigun eta, gure ustez, proiektuaren etorkizunaren inguruko erabakiak hartzerakoan dagokien erakundeen jarduera bideratu behar duten alderdiak azpimarratuko ditugu oraingoan. Zentzu horretan, aurreko dokumentuan inplikaturiko aldeek planteaturiko ñabardura, eragozpen eta zehaztasunen artean, gure behin betiko jarrera argitzeko funtsezkoak edo bereziki garrantzitsuak direnei bakarrik emango diegu berariazko erantzuna.
3. Era berean, beste behin ere, Ararteko erakundearen izaera berezia gogorarazi behar dugu, hiritarren eskubideen defentsara bideratua baitago, ez administrazio publikoen defentsara; azken horiek badituzte beren jardueren defentsarako behar adina babes-baliabide propio. *Ombudsman* modura, Herriaren Defendatzaile modura, erakundera jotzen duten pertsonekin eta entitateekin bereziki harkorrak izateko eta haien argumentuak ordenamendu juridikoaren printzipio eta arauekin, eta, bereziki, eskubideei dagozkienekin kontrastatzeko betebeharra dugu, hiritarrak administrazio publikoen neurrigabekerietatik, gehiegikerietatik, isiltasunetik, irregulartasunetik eta urritasunetik babesteko berme-sistema etengabe hobetzen laguntzeko helburuarekin. Ondorioz, Arartekoaren posizioa, izaera eta prozedurak, *ombudsman* moduko beste erakundeak bezala, ezin dira organo eskudunekin parekatu, ezta prozesu judizialekin ere.
4. Hori esanda, Konstituzioaren 43. eta 45. artikuluen testuinguruan, osasunerako eta ingurumen egokirako eskubideak aitortzen baitituzte hurrenez hurren, jarraian gure ustez arreta berezia merezi duten hiru kontu jasoko ditugu. 1.- gizartearen parte-hartze eraginkorra Txingudin hiri hondakinen erraustegia jartzeari buruzko erabakia hartzeko prozesuan, 2.- formalki eta materialki Europar Batasunean hiri hondakin solidoak kudeatzeari buruz erkidegoan finkaturiko helburuak betetzea, eta 3.- prozedura horrek ardura printzipioa hartzea Konstituzioak aitorturiko ingurumen eta osasun eskubideei dagokienez.



II.2. Funtsezko kontsiderazioak:

1. Gizartearen parte-hartze eraginkorra Txingudin hiri hondakinen erraustegia jartzeari buruzko erabakia hartzeko prozesuan.

2005eko azaroaren 8ko dokumentuan, aipamen zabala egin genion gai honi, eta aplikagarri den arautegitik abiatuta, Aarhuseko Hitzarmenaren aurreikuspenak jasotzen dituen erkidegoko arautegitik, hain zuzen, bertan finkaturiko kanonak prozesuan nola doitu diren azertu genuen. Eusko Jaurlaritzak, Hondarribiko Udalak eta Txingudi Zerbitzuak sozietateak gai honi buruz azaldu genizkien hausnarketei bidalitako erantzunak azertu ondoren, egun Eusko Jaurlaritzan aribidean dagoen prozedurak preskribaturiko alegazioen izapideak formalki bete dituela onartzen dugun arren, administrazio horiek ahalegin handiagoa egiteko beharra eta komenentzia berresten jarraitzen dugu, jendearen parte-hartzea (Aarhusen Hitzarmenaren ondorio den arautegiaren hiru oinarrietako bat, ingurumenari buruzko informaziorako eta justiziarako eskubideekin batera) kontzeptuari eduki erreala eta eraginkorra emateko, *azken erabakian eragin erreala izateko gaitasun* modura ulertuta, Europako Parlamentuaren eta Kontseiluaren 2003/35/CE Zuzentarauaren 3. eta 4. artikuluen arabera prozeduraren hasierako fasean txertatzen dena, jendeari benetan parte hartzeko aukera emanaz soilik. Horrela, erkidegoaren ordenamendura pasatzen da Aarhuseko Hitzarmenaren 6.4. artikuluan xedaturikoa. Horren arabera, jendearen parte-hartzeak *“aukerak eta konponbideak oraindik posible direnean eta publikoak benetan eragin dezakeenean hasi behar du”*.

Alde batetik, Txingudi Zerbitzuak sozietateak eta, bestetik, Eusko Jaurlaritzak, parte-hartze printzipioa orain arte proiektuari oniritzia emateko jarraituriko *iter*-aren bidez behar bezala bete dela baieztatu dutela ikusita, orain Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Sailean aribidean dagoen baimen integratuaren eta ingurumen-inpaktuari buruzko ebaluazioaren prozedurak jendea informatzeko legeak aurreikusitako izapideak formalki egin dituen aparte utzita, hau esan behar dugu: Europako legeriaren argitara izan behar dugun prozeduraren hasierako faseko parte-hartze errearen ikuspegitik, ez da ikusten jendeak materialki horrela parte hartzeko aukerarik izan duenik, eta, beraz, *azken erabakian eragin erreala izateko* kontzeptuak ez du, gure iritziz, materialki behar adinako isla izan prozeduran. Hala ere, Eusko Jaurlaritzak gure dokumentuaren erantzun gisa bidalitako idazkian adierazten duen eran, prozedura ez da amaitu, eta, beraz, oraindik pentsa dezakegu ebaizen azkenean kontuan hartuko duela aurkezturiko alegazioen edukia, eta, hartara, jendeak hartuko den azken erabakian eragin erreala izan duela ulertuko da.

2003/35/CE Zuzentaruaren aurreikusitako xedapenak indarrean jartzearen eta prozedura honetan aplikatzearen *dies a quo* kontuaz haratago, edonola ere, erkidegoaren araua indarrean dagoen eta eraginkorra den epean ebatziko baita (aurreko dokumentuan azaldu genuen hori, eta irizpide bat ekarri genuen, horren inguruan sor daitekeen eztabaida, hala badagokio, auzitegietan jartzeko kalterik gabe), gure ustez, arautegi horren izpirituak bizirik egon behar du EAEn



ingurumenaren gainean hartu beharreko erabaki garrantzitsu guztietan, oraingoan, kasu. Horregatik, prozeduran aurreikuspen hori bete nahi izan den edo bete nahi den jakin nahi genuke, hau da, ea administrazio publiko arduradunak prest dauden jendeari azken erabakian eragin erreal izaten uzteko, alternatibean ugaritasunera zuzenduriko planteamenduetatik –eta ez aurretiaz aukera edo konponbide bakarria zehazten duten planteamenduetatik– abiatutako eztabaida onartuz.

Gure ustez, parte-hartze hori poluzioaren kontrol integratuaren baimena eskatu aurretik eta ingurumen-inpaktuaren ebaluazioaren prozedura hasi aurretik egin zitekeen. Gaur egun hori guztia aribidean dago Eusko Jaurlaritzan, hondakinen erraustegiaren proiektu zehatzarekin lotuta. Hasiera batean, konponbide eta aukera guztiak ziren posible, eta Irungo eta Hondarribiko Udaletan zein Txingudi Zerbitzuak sozietatean jendeak parte hartzeko mekanismoak antola zitezkeen, hiritarren iritziarekiko sentikortasun handiagoko erakunde baten ikuspegitik eta erabakiaren legitimitate demokratiko handiagoaren mesedetan.

Txingudiko Hiri Hondakinak Kudeatzeko Plan Orokorra (PIRUAT) kanpoko aholkularitza-enpresa baten esku utzi zen, eta horren ondoren, alegazioei dagokien izapidetze formalarekin, udal autoritateek onartu egin zuten, planaren aurreikuspenei buruzko eztabaida zabala egiteko aukera ekarriko zukeen parte-hartze biderik eskaini gabe. Nahiz eta gaur egun ingurumenaren gaineko erabakietarako jendearen parte-hartze handiagoa eskatzen duten lege-parametroak indartu diren, jakina da horrelako gaiei buruz hiritarrek duten iritziarekiko sentikortasuna garrantzitsua izan daitekeela erakundeek gizartearen aurrean duten irudiarentzat eta etorkizunean aurrera atera nahi den proiektua legitimatzeko –ingurumenarekin loturiko beste proiektu batzuetan gertatu den bezala–, hiritarren babes zabala lortu ezean, gizarteak zalantzan jar baititzake.

Txingudi Zerbitzuak sozietateak, bere idazkian, luze eta zabal azaltzen ditu hirritarrei hiri hondakinen erraustegiaren proiektua ezagutarazteko egin dituen jarduerak (*proiektuaren aurkezpenak*, gehienak), eta horri esker hasierako faseetik jendeak informazioa jaso duela eta parte hartzeko aukera izan duela berresten du. Hala ere, ez gatoz bat baieztapen horrekin, izan ere, jardueren azalpena ikusita eta sozietate horrek eta kexa aurkeztu duten kolektiboek ekarritako dokumentuak aztertuta, ondorioztatzen dugu erakunde horrek erraustegiaren proiektua zabaltzeko jarduera handia egin duela, hain zuzen, jendea proiektu horren onurez konbentzitzeko helburu garbiarekin.

Txingudi Zerbitzuak sozietateak abiarazitako jarduerak ez dituzte, gure ustez, zenbait talde edo pertsonak sozietate horri eginiko informazio eskaerak asetzen (aurreko dokumentuan azaldu genituen zehatz-mehatz egindako eskaerak), oraindik ez baitiete erantzunik eman eskaera horiei, eta ez baitute ez erantzutearen zergatia jakinarazi. Ingurumenari buruzko informazioa ukatzeak zerbitzu erakundeak aipatzen duen 38/1995 Legearen 3.3. artikuluan bakarrik aurki dezake estaldura, dagokion administrazioak edo erakunde publikoak manu hori aplikagarritzat



hartzeko benetako arrazoiak azalduta, kontuan hartuz modu murriztailean jardun behar duela horrek, Txingudi Zerbitzuak-en idazkiak ongi azaltzen duen eran, arau orokorrari murriztutako salbuespena baita. Harrigarria da informazioa behin baino gehiagotan arrazoi zehatzik eman gabe ukatu dela egiaztatzea, eta, horrez gain, zehaztasun gutxiko terminoak erabili dituzten kasuetan, eginiko informazio eskaerak ez direla zuzendu ikustea.

Gizartearen parte-hartzearekin loturiko gai horri dagokionez, komeni da gogoratzea zenbait kolektibok eta, horien artean, kexa aurkeztu dutenetakoren batek, eskualdeko jendeak proiektuari buruz duen iritzia ezagutzeko kontsulta edo galdeketa antolatzeke eremu publikoa erabiltzeko egin duen ahaleginaren inguruko behin-behineko gogoetak bidali dizkiegula udalei, 251/05/23 kexa-espediterearen esparruan, eta, bertan berresten dugu, eskatutako erabilera egiteko baimena Udalak ukatzea, gure ustez, ez dagoela behar bezala justifikatuta eta ez datorrela bat eskaera egin duen kolektiboaren asmoarekin. Era berean, Irungo eta Hondarribiko Udalei gogorazten genien nazioarteko bitartekoetan jasotako printzipio programatikoekin bat etorriz, hiri plataformen parte-hartzea babestu behar luketela, hiritarren iritzia modu baketsuan jasotzeko balio duten galdeketa edo prospektibak eginez. Legezko ekintza horretarako erakundeek babesik ez izateaz gain, udal azpiegiturak erabiltzeko kolektibo horien ahalegina eragotzi egin zen. Horregatik Irungo eta Hondarribiko Udalei 2005eko uztailaren 8ko datarekin bidalitako idazkiei lotzen gatzazkie, baita laster izango den espediterearen ebazpenari ere, orain arte soilik Irungo Udalak eman duen erantzuna ikusita.

Bestalde, oso positibotzat hartu ditugu Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Sailaren adierazpenak, prozedura hori oraindik irekita dagoela eta 2003/05/CE Zuzentarauan xedaturikoa betetzeko berariazko borondatea azaltzen baitute. Beraz, egin diren hainbat eta hainbat alegazioak (14.776, sail horrek adierazten duenez) aztertu eta oraindik nolabait jendearen planteamenduak jasoko dituen ebazpena aterako dela pentsatu nahi dugu; garrantzia ez du soilik jendearen eragin kuantitatiboak, baizik eta baita prozeduran duten inplikazio kualitatiboarengatik, eta horrek eskualdeko hiritarrentzat interes berezia duela erakutsi da.

Testuinguru horretan, aurreko dokumentuan aurreratu genuen eta, gure iritziz, oinarritzko postulatu demokratikoetan aurrera egin eta sakontzeko gizarte postindustrialetan ezinbesteko erreferentzia izan behar duen *ingurumen-demokrazia* kontzeptuari edukia emate aldera, hiritarren parte-hartzerako organo bat sortzeko proposamena berretsi nahi dugu, zeinaren helburua hondakinak kudeatzeko erraustegiaren prozeduraren eta etorkizuneko funtzionamenduaren jarraipena den, azkenean edozein tipologia duela ere. Parte-hartzean oinarrituriko organoa (balio beza eredu modura aurreko dokumentuan aipatzen genuen hondakinen errausketa arautzen duen azaroaren 13ko 11/2000 Lege katalanaren 8. artikuluan aurreikusitakoak) lehenbailehen jarri beharko litzateke abian, hiritarrei, eta, jakina,



ingurumenaren defentsan antolatu diren kolektiboei, gaur egun ez duten ordezkaritza eta ahotsa bermatzeko.

Bestalde, jaso ditugun idazki guztietan prozedurazko akatsa egin zela onartzen da, eta horrek Hondarribiko Udalak sailkaturiko jardueren lizentzia prozedura hastea ekarri zuen. Prozedura egokia gerora aribidean jarritakoa zela onartzen da, hau da, Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Saileko ingurumen-baimen integratuarekin loturikoa. Hondarribiko Udalak hasitako prozeduran planteatu ziren alegazioak, gure iritziz, egungo prozeduran hausnartu behar dira. Bestela, alegazioak aurkeztu zituztenei pertsonalki jakinarazi behar zaie egindako akatsa, eta ohiz kanpoko epea eman orain aribidean dagoen prozeduran beste alegazio batzuk aurkez ditzaten. Bestela, administrazio jarraibideak defentsarik gabe utz litzake aurrez akats batengatik hasitako prozeduran fede onez alegazioak aurkeztu zituztenak, zeinei ez zitzaien behar bezala jakinarazi akats bat egon zela, eta alegazio horiek gerora Eusko Jaurlaritzan aribidean jarri den prozeduran berriz aurkeztu behar dituztela. Beraz, hasieran egin zituzten alegazioak autoritate eskudunak proiektua baimentzeari buruzko ebazpenean kontuan hartuko dituela pentsatzen jarrai dezakete. Ez da gure asmoa inongo administrazioari akatsaren errua egozte, eta, idazkietan garbi azaltzen zaigun eran, sekula ez da akatsa ukatu izan. Nahi duguna akats horrek izan litzakeen ondorioak, hala nola, interesaturiko pertsonen defentsarik eza, modu eraginkorren zuzentzea da, inplikaturiko administrazioek ez baitituzte ondorio horiek kontuan hartu. Hondarribiko Udalak bere akatsa administrazioei eta gure erakundeari onartu arren, ez dio hori adierazi horren berri izateko aparteko interesa duen kolektiboari, hau da, desegokia zela jakin gabe prozeduran alegazioak aurkeztu zituzten pertsonen. Ezin da esan alegazio horiek gerora hasitako prozeduran berriz ere aurkez zitezkeela, ez baitzen berariaz azaldu aurrez Hondarribiko Udaleko prozeduran aurkezturiko alegazioak ez zirela kontuan hartuko, ezta prozedura hori okerra zelako artxibatu egin zela ere. Beraz, prozedura hartan agertu ziren pertsonen erraustegiaren proiektuaren inguruan alegatu zutena hor dagoela pentsa dezakete. Horregatik, gure ustez, aurreko dokumentuan adierazi genuen eran, bi konponbide daude, lehenengo prozeduran agertu ziren pertsonentzako bereziki ohiz kanpoko epe bat jartzea alegazioak aurkezteko, edo Eusko Jaurlaritzak hartuko duen azken ebazpenean berariazko arreta eskaintzea Hondarribiko Udalean aurkeztu ziren eta udal horrek Eusko Jaurlaritzara bidali dituen alegazioei.

Azkenik, Hendaiako hiritarrei dagokienez, informaziorako eta parte-hartzerako bideak jartzeko ahalegina egin dezaten eskatu behar diegu dagokien administrazioei, proiektuak erasaten duen erkidego horretako hizkuntza behar eta berezitasunei egokituta. Erakunde honi euskal administrazioen funtzionamendua egokia den ikuskatzea dagokio, beren jardueren estatuaren mugetatik kanpo ondorioak dituzten aparte utzita. Euskal esparruko administrazioak eginiko jardueraren funtzionamendu egokiaren ikuspegitik eta erasandako jendeari behar adinako eta kalitatezko arreta ematearen ikuspegitik, berariaz eskatu nahi dugu aribidean dagoen prozedura behar horietara egoki dadin, hain zuzen ere frantsesa sartuz, prozeduran erabiltzen diren gaztelaniarekin eta euskararekin batera.



2. Hiri hondakin solidoen kudeaketaren inguruan erkidegoak ezarritako helburuak formalki eta materialki betetzea.

Azaldutako oinarriei lotuta, berriro aipatu nahi dugu gure aurreko dokumentuan adierazitakoa, PIRUAT planeko helburuak egokitzeko beharra, alegia. Alde batetik, helburuak 2016rako ezarri dira, eta hori ez dator bat 2004/12/CE Zuzentarauaren 1.5 artikuluan xedatutakoarekin (Zuzentaru horrek 94/62/CE Zuzentaru, ontzien eta ontzien hondakinei buruzkoa, aldatzen du). Izan ere, 2007ko abenduaren 31a baino lehen, erkidegoko erakundeek 2009-2014 urteetarako helburuak jar ditzaten eskatzen du 2004/12/CE Zuzentaruak, hori dena 2008rako ezarritako helburuak lortzen estatu kideek jasotako praktika, bai eta ebaluaziorako ikerketa zientifiko eta teknikoak ikusirik ere. Aurreikuspena adierazitako helbururik gabe geldituko da erreferentzia-epaia (2009-2014) aurreko plan baten helburuek beren barne hartzen badute, ezin baitira aurrekusi 2007ko abenduaren 17a baino lehen erkidegoko erakundeek helburu berri gisa izendatuko dituztenak. Beste alde batetik, PIRUAT planean aukera estrategiko moduan ezarritako helburuak ez datoz bat aipatutako 2004/12/CE Zuzentaruaren 1.1 artikulua 2008rako ezarritako asmo handiko helburuekin. Plana eguneratuz asmo handiko helburuetara egokitu beharko lirateke helburuak, nahiz eta planak ez dituen betetzen 2006rako Hondakinentzako Plan Nazionalak ezarritako helburuak.

Edonola ere, behin betiko onartu zen PIRUAT plana arautegi berrira egokitu beharko litzateke etengabe, erraustegia jartzeko proiektuak jasotzen duen planifikazioa egiteko tresna den heinean. Alabaina, plana orain dela bost urte onartu zenetik ez dela berrikusi egiaztatu dugu, nahiz eta bitarte horretan edukari zuzenean eragiten dieten arau-aldaketak gertatu diren.

Europar Batasuneko Justizia Auzitegiaren jurisprudentziak erraustegia *balorizazio* kategoria kontzeptualaren barnean sartzen du, eta, horri dagokionez, adierazi nahi dugu erabat baliozkoak direla gure aurreko dokumentuan (horri lotzen gatzazkio) egin genuen azterketa eta atera genituen ondorioak. Txingudi Zerbitzuak sozietatearen agirian esaten den moduan, ondorioak ez daude inolaz ere lausotuta jurisprudentzia horren zati batek estatu batetik bestera hondakinak eramateari erreferentzia egiten diolako. Aipatutako epaietan, eta bereziki C 458/00 kasuaren barruan emandako (Erkidegoa Luxemburgoren aurka) 2003ko otsailaren 13ko epaian, *balorizazio* kontzeptuaren inguruko azalpenak ematen dira. Izan ere, kontzeptu horrek hondakinak leku batetik bestera eramatearen kontuan eragin handia izan zezakeen, baina Auzitegiak kontzeptua nola ulertu behar den argitu zuen, eta logikoa den moduan, kontzeptu horren eraginpeko arazo eta kasu guztietan ondorioak ekarri ditu. Dударik gabe, erkidegoko arautegiak ezarritako hondakinei buruzko *balorizazio*-helburuak betetzen diren ikusteko ere egin zuen hori. Beste era batera esanda, erkidegoko arautegiaren baliozko interpretazio aplikagarriaren monopolioa duenak, hau da, Europar Batasuneko Justizia Auzitegiak, guztiz argitu, azaldu eta interpretatu du *erraustegiari lotutako balorizazio* kontzeptua. Horrela



bada, arautegiak Erkidegoko Zuzenbidea betetzen dela segurtatzeko ardua duen jurisdikzio-organu gorenak zalantzarik gabe ezarritakoan soilik izango du eragina, kontzeptu hori jasotzen duten eta egun indarrean dauden testuetan Auzitegiak argitutako esanahia ez den bestelako esanahiren bat ere sartuz arautegiaren erreformarik egiten ez bada behintzat, eta oraingoz behintzat ez da horrelakorik gertatu. 2004/12/CE Zuzentarau berriaren 6.1. artikulua, ontziei eta ontzien hondakinei buruzkoak, ez dio kontrarik egiten. Izan ere, *balorizazioa eta energia-balorizazioa duten hondakinak erretzea* desberdintzen ditu (edo juntagailuaren bidez), eta, hala, balorizazio-helburuak betetzeko xedea izanik, energia *balorizatzen* duten erraustegiek ere balorizazio mota baten barruan hartzen ditu. Gainera, aipatutako Europar Batasuneko Justizia Auzitegiaren jurisprudentziari jarraiki, energia *berreskuratzen* duten erraustegi *guztiak* ez lirateke energia balorizatzen duten erraustegiak izango, helburu nagusi gisa energia sortzea, eta ez hiri hondakin solidoak kudeatzea helburu dutenak bakarrik baizik. Horregatik, manu honek ez du inolaz ere Europar Batasuneko Justizia Auzitegiaren jurisprudentziaren kontrakoa esaten. Alderantziz, Europako Auzitegi Gorenak emandako epaiekin bat etorritik ulertu behar da, eta Auzitegiak ezarritako doktrinaren indargarri gisa ikusi behar da.

Horrekin guztiarekin, PIRUATen helburuak 2004/12/CE Zuzentarauaren 6.1. artikuluan jasotzen diren aurreiskuspenetara egokitzeko beharra dagoela iruditzen zaigu, eta pentsatutako erraustegia balorizazio moduan ikustea baztertzeko dugu. Horrez gain, ezabatze kontzeptuaren barnean sartzen dugu proposamena, planak proposatutako helburu guztiak egokitzeari edo moldatzeari dagokionez horrek dakartzan ondorioekin.

3. Ingurumen arloko arretaren printzipioak prozedura honetan duen garrantzia eta konstituzioaren bitartez ezarritako osasunerako eskubidearekin duen lotura

Gai honi dagokionez, gure aurreko dokumentuan adierazten genuen –hartara jotzen dugu arrazoitze sakonagoa eta zehatzagoa lortzeko, hemen laburpena baino ez baitugu egiten– nabarmen gelditzen dela erraustegiek metal astunak, dioxinak eta furanoak emititzea, eta horrela islatu da hondakinen erraustegietatik datozen emisioak arautzen dituen arautegian. Horregatik plantzeatzen genuen erraustetari buruzko berariazko arautegia erkidegoko estrategia zabalago baten testuinguruan kokatzeko beharra, ingurumenean egon daitekeen dioxina, furano eta poliklorobifeniloen (konposatu organiko iraunkorak) kopurua mugatuko lukeen estrategiaren barnean. Hala, bada, ingurumena eta gizakion osasuna babestea izango luke helburu gisa. Substantzia horien emisioa onartuko lukeen proiektu bat ezarri ala ez erabakitze orduan (hala nola, erraustegi hau), testuinguru horren barnean adierazten genuen guztiz beharrezkoa dela kontuan hartzea Parlamentuaren eta Kontseiluaren 2004/85/CE Arautegiaren 6.3. artikulua, poluitzaile organiko iraunkorrei buruzkoa. Izan ere, produktu kimiko horiek askatzen dituzten prozesuak erabiltzen dituzten eraikitze-lanen proposamenak aztertzerakoan, hau kontuan hartzea behartzen ditu arau horrek: antzekoak diren prozesu, teknika edo praktika



alternatiboei lehentasuna ematera, betiere alternatibek arau horren II. eranskinean jasotako substantziak sortzea eta askatzea saihesten badute. Beraz, ondorio hori azpimarratu nahi genuke, eta substantzia horiek emitituko ez lituzketen proiektu alternatiboei lehentasuna emateari garrantzia eman nahiko genioke.

Emisio horiek gizakion osasunean duten eraginaren arazoa Europako Batzordeak jorratu du 2001eko urriaren 24ko Adierazpenean, non *dioxina, furano eta poliklorobifeniloei buruzko erkidegoko estrategia* jasotzen den. Bertan, substantzia horiek immunitate-sistemari, nerbio-sistemari, sistema endokrinoari eta ugaltze-funtzioei eragin dakielen kaltea aipatzen da, bai eta “*substantzia horiek minbizia eragin dezaketelako ustea dagoela*” eta “*substantzia hauek umekiei eta jaioberrie eragiten dietela gehienbat*” ere. Batzordeak atera dituen ondorioek oinarri zientifiko zabala dute, eta horietan oinarritzen da Batzordea ondorio horien berri ematerako garaian. Europako Batzordeak oinarri zientifikoa duen dokumentu ofizialean publikoki arrisku horiek badaudela onartu eta jakinarazten duenez gero, gizakion osasunean substantzia horiek duten *eragin kualitatiboak* oinarri sendoak dituela uste dugu. Horregatik pentsatzen du Europako Batzordeak arretaren printzipioa aplikatu behar dela erraustegiak instalatzeari dagokionez.

Gutziz bestelako kontua da, ordea, substantzia horiek gizakion osasunean duten *eragin kuantitatiboarena*, hau da, gure osasunean arrisku garbiak sor ditzaketen kopuruen kontua. Azken horri dagokionez, Txingudi Zerbitzuak sozietateak adierazten duen moduan, egia da substantzia horientzat emisio-muga ezartzen duela erkidegoko 2000. urteko arautegiak, hondakinak errausteari buruzko 2000/76/CE Zuzentarauaren bidez, hain zuzen ere. Halaber, maiatzaren 30eko 653/2003 Errege Dekretuaren II c) 1.3 Eranskinean ere jasota dago muga hori: 0,1 ng/m³. Hala, muga horien betetzeak arlo honetan arretaren printzipioa kontuan hartzen dela bermatu beharko luke, Europako erakundeek uste dutenaren arabera. Ondorioz, aurreikuspen hori betetzen duten proiektuei ezin izango zaie inondik inora leporatu ilegalak izatea. Hala ere, ulertzen dugu beharrezkoa litzatekeela elementu gehiago kontuan hartzea egungo estatus quo juridikoari dagokionez arretaren printzipioak duen eraginkortasunari buruzko balorazio neurtu bat egiteko. Betiere kontuan hartu behar da ingurumen-arautegiak, teknologikoki aurrera egiten dugun heinean, eskakizun-maila, oro har, igo egiten duela, eta, kasu askotan *ex post*, ikerketa zientifikoen emaitzak ere jasotzen dituela, bereziki aurretiazko esperientzia eskatzen duten oinarri enpirikoa dutenen ondorioak –osasun arloaz ari gara zehazki-, esperientziak jarduera poluitzaile zehatz bat ezartzeak ingurune jakin bateko gizakien osasunean dituen eraginak zein diren jakiteko balio baitu. Ildo horri jarraituz, adierazgarria da goian aipatutako dioxina, furano eta poliklorobifeniloei buruzko erkidegoko estrategia errausketari buruzko Zuzentaria atera eta lau urte geroago planteatu izana.

Gainera, emisio-mugen betetze minimo eta legala baino haratago doazen beste faktore batzuk neurtzea beharrezkoa da gure iritziz, besteak beste, aukeratutako kokapena, inguruan dituen biztanleak (kontuan hartu behar da talde batzuegan,



haurren, esaterako, substantzia horiek eragin handiagoa dutela) eta emisio poluitzaileen bestelako foku posibleak, zeinak, pentsatutako jarduerari batuta, *de facto* igo dezaketen atmosferara isuritako emisioen maila, bai eta ingurumenean eta gizakion osasunean duten eragina ere. Hori guztiori ikusi ondoren baieztatu dezakegu, arretaren printzipioaren berri emateko, nahitez behar dela emisioak eta inmisioak kontuan hartuko dituen inpaktu atmosferikoaren azterketa zorrotz bat, ingurumen-inpaktua ebaluatzeko arautegiak ezartzen duenari jarraiki. Gai horri lotuta, Eusko Jaurlaritzak bere idazkiaren bitartez jakinarazten digu 2004ko uztailean proiektuaren sustatzaileari eskatu zitzaizkion, Ingurumenaren Kalitatearen Zuzendaritzaren txosten baten bidez, ingurumen-inpaktuaren azterketaren inguruko dokumentazioa zabal zezala. Txosten horretan, dokumentazioa gehitzearen eskaera egiten zen; besteak beste, inmisioen kontrolaren inguruko dokumentazioa gehitzea eskatzen zen. Horretarako, eskualde hortako emisioen inbentario bat eskatzen zen, gertu duen Pasaiako zentral termikoaren emisioak barne hartzen zituen, bai eta lehenago kontuan hartu gabeko poluitzaileen analisia ere, adibidez, berunarena, bentzenoarena eta dioxina eta furanoena. Inbentarioan, horrez gain, igoera gorena egon zela kontsideratzen zen eskualdeetan aurreikusitako inmisio-maila ere azaldu beharko zen. Gainera, erraustegia martxan jarri baino lehenago inmisioen kontrola egin izana egiaztatzen zuen dokumentuak ere eskatzen ziren, poluitzaile atmosferikoen iraupen-maila egiaztatu ahal izateko, erraustegiaren eraikitze-lanak hasi baino gutxienez 18 hilabete lehenago. Gai horrekin lotuta, Eusko Jaurlaritzak baieztatu duenez, eskatutako azalpenak behar bezala jasotzen dira proiektuaren sustatzaileak bigarren auzialdian aurkeztu duen betebeharraren inguruko dokumentuetan, eta, beraz, poluzioaren prebentzio eta kontrol integratuari buruzko, ingurumen-inpaktuaren ebaluazioari buruzko eta hondakinak errausteari buruzko arautegiek erabakitakoa betetzen da. Hala eta guztiz ere, erreklamazioa egin duen kolektiboetako batek, Txingudi Bizirik plataformak, hain zuzen, zalantzan jartzen du Eusko Jaurlaritzak baieztatu duena, aipatutako arautegiei dagokienez proiektua bideragarria denentz frogatzeko dokumentu horiek nahikoa ez direla uste baitute plataformako kideek. Horren argudiaketa egiteko, arrazoi hau erabiltzen du, besteak beste: airearen kalitatea neurtzeko egungo maila nahiz etorkizunean erraustegiak sortutako emisioek airean izango duten eragina ezartzeko erabili diren datuak ez datoz bat erraustegia egin nahi den lekuarekin, eta, horrez gain, ziurgabetasun handia dago datu horien inguruan. Planteamendu honen oinarri teknikoak administrazio eskudunek hobeto ezagutu ditzaten ona litzateke Txingudi Bizirik talde erreklamatzailerak gai honi buruzko dokumentazioa, zeina erakunde honetara igorri baitzuen, administrazio horiei helarazariko balie.

Ararteko erakundeak ez du nahikoa baliabide aipatutako gaiei buruzko aparteko azterketa zientifiko bat egiteko, baina gure eginkizunen barnean sartzen da gizarte-erakundeetatik iritsi zaizkigun argudioen berri ematea, ondoren, kontuan har daitezela eskatzeko edo, oinarririk ez badute, bazter daitezela eskatzeko. Edonola ere, inpaktu atmosferikoaren azterketa horretan, egun, hau da, erraustegia oraindik martxan ez dagoen honetan, aireko substantzia poluitzaileen onargarritasun-maila noizbehinka eta kopuru txikitzen gaintzen dela onartzeak kezkatu egiten gaitu (beste



foku batzuek ere eragiten baitute), nahiz eta erraustegia martxan jartzearen simulazioek maila horiek are gehiago igotzea ez duten eragingo. Bestalde, erraustegi batek martxan daraman denboran zehar izan dezakeen emisio gorakadaren aukera posiblea azteketa horretan behar bezala ez analizatzeak ere kezkatzen gaitu. Izan ere, hondakinetan aurki daitezkeen hainbat metalek katalizadore lana egiten dutela dirudi, eta, hala, erreakzio kimikoak sorrarazten dira. Erreakzio horiek eta tenperatura altuak, gero, beste substantzia batzuk sortzea eragiten dute, hala nola, SO₂ eta HCl, zeinak erraustegiko instalazioetan korrosioa eragiteaz gain, ustezko eraginkortasuna mugatzen duten.

Erreklamazioa egiten duten kolektiboek behin eta berriz adierazi dituzten zalantzak ikusirik, bai proiektuan jasotzen den substantzia poluitzaileen emisioen aurreikuspenek duten fidagarritasunaren inguruan, bai ingurumen-inpaktuari buruz egindako azterketaren inguruan, ulertzen dugu guztiz beharrezkoa dela Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Sailak orain aribidean dagoen prozeduraren ebazpenean kontuan har ditzala ingurumen-inpaktuari buruzko azterketari jarritako oztupoak orain egin diren alegazioetan, eta, horrez gain, arlo horretan planteatu diren gai guztiak erabat eta zehaztasunez konpondu behar direla. Gogoan hartu behar da, halaber, 1983ko *“Txingudiko ingurune fisikoaren azterketa”* izeneko dokumentu teknikoan, gaur egun aukeratu den tokian keak emitituko lituzketen fokua kokatzea *ez dela batere gomendagarria* esan zuela Eusko Jaurlaritzako orduan Lurralde Politika eta Garraioak Saila zenak. Hala, ingurumen-inpaktuaren azteketa are erantzukizun handiagoa dauka aurkeztutako zalantza eta oztopo guztiei irtenbidea bilatzen alegazioei erantzuna emateko.

Era berean, ezin dugu ahaztu dioxina, furano eta metal astunek (erraustegiek emititutako substantziak) gizakion osasunean duten eraginaren gaineko eztabaida zientifikoan gaur egungo egoera. Gai hori gure erakundeari aurkeztu zaio, medikuen kolektibo batek egindako kexaren ondorioz, eta Eusko Jaurlaritzako Osasun Sailak kaleratutako txostenak jasotzen dituen ondorioekin bat ez datozela jasotzen da. Kolektibo horrek, administrazio bidetik, errekurtsioa aurkeztu du sail horren aurrean, txostenaren objektibitate falta dela-eta, gaur egun Ingurumen Sailak jorratzen duen poluzioaren kontrol integratuaren prozedurari gehitu zaion neurrian. Pentsatutako erraustegiaren gisako batek sortzen dituen emisioek eragin kaltegarri nabarmena dutela defendatzea ahalbidetzen duen azterketa eztabaidaezinik ez egoteak, aipatutako txostenean jasotzen den moduan, sortzen du desadostasuna, batez ere. Horrela jasotzen genuen gure aurreko dokumentuan, non txostenaren ondorio hori adierazten genuen. Hala eta guztiz ere, gure dokumentuari erantzun moduan, nazioarteko komunitate zientifikoak aintzatetsitako argitalpenetan kaleratutako dokumentu ugari aurkeztu zizkigun medikuen kolektiboak, eta, dokumentu horietan, erraustegien inguruan bizi diren pertsonen osasunean duen eragina kaltegarria dela baieztatzen da. Gainera, oso kezkatuta daudela adierazten dute proiektuaren eraginpeko eremuan ikastetxeak eta ospitale bat dagoelako, Bidasoa eskualdeko ospitalea, hain zuzen ere.



Medikuen eta osasun saileko langileen kolektiboak bildutako informazio batzuk, nazioarteko aldizkarietan argitaratutako azterketa zientifikoetan oinarritutakoak, kezka sortu dezaketela uste dugu. Aipatu informazioek indarra ematen diote mediku kolektiboaren tesiari, zeinak gisa honetako erraustegien inguruan bizi diren biztanleen osasunean erraustegiek eragin kaltegarria dutela defendatzen duen. Arartekoak ez du peritu baliabiderik iritzi zientifiko propio bat oinarritzeko eta, hartaz, ezin dugu aipatzen ditugun substantzien emisioen eta gizakion osasunaren artean kausazko harremana ezarriko duten baieztapen segururik egin. Baina, edonola ere, gure iritzi agintari eskudunek ahalegin berezia egin beharko lukete aipatu informazioei erantzun zientifiko zehatza emateko, errausgailu plantak bere osasunean izan dezakeen eraginari buruz populazioaren zati batek duen kezka desagertarazteko helburuz. Testuinguru horretan, garrantzitsua litzateke 2004/85/CE Arautegiaren 6.3 artikuluan xedatu dena berriro ere mahaira ekartzea. Izan ere, substantzia poluitzaile horien emisioa saihestuko duten hondakinen tratamendu alternatiboen proposamenei lehentasuna ematera behartzen baita bertan. Hiri hondakinen kudeaketa-ereduaren barnean errausketa azken baliabidetzat hartzea ekarriko luke horrek, eta horrela, alde batetik, hondakinen kudeatzeko irizpideen hierarkia errespetatuko litzateke eta, bestetik, substantzia horiek emitituko ez litzukeen sistema ixteko bestelako baliabideak analizatuko lirateke. Edonola ere, Txingudin azkenean erraustegia jartzearen proiektua aurrera ateratzen bada, proiektua babestu beharko litzateke erkidegoko arautegiak xedatutakoaren arabera.

Azken finean, aurreko gure dokumentuan atera ditugun ondorioak guztiz baliozkoak direla berretsi nahi dugu. Ondorio horiek idazki honen bidez helarazten dizkiogu erraustegiaren proiektuaz arduratzen diren administrazioei, bai eta erreklamazioa egin duten kolektiboek ere. Hortaz, administrazio eskudunei bideratutako **gomendio** gisa, honela laburtu ditugu ondorioak:

III. Ondorioak

1. Erakunde publiko eskudunek hiri hondakin solidoen kudeaketari ekin behar diote, Bidasoaldean, ingurumen-estrategia iraunkorrak erabiliz. Estrategiak, hainbat printzipio izan behar dituzte kontuan, edozein kudeaketa eredu izan behar duen printzipioen hierarkiarekin bat etorrira, hala nola, prebentzioa, jatorrian gutxiago erabiltzea, berrerabiltzea, balorizazioa (lehenengo birziklapena eta gero berreskurapen energetikoa), eta, azkenik, hondakinok desagerraraztea, ingurumenari ahalik eta kalte gutxien eraginda. Kudeaketa integratuko testuinguru horretan, errausketak azken baliabidea izan behar du, eta erabiltzen bada, behar bezala arrazoitu behar da, Europar Batasuneko erkidego arautegiarekin bat etorrira.
2. Parte hartzen duten administrazio guztien objektibotasun betebeharra eskatu behar dugu, erraustegiaren proiektuak gizakion osasunerako izan ditzakeen ondorioak aztertzerakoan. Era berean, proiektu honetan parte hartzen duten



erakunde publikoek konposatu organiko iraunkorrak gutxitzeko eta desagerrarazteko nazioartean dauden konpromisoekin duten erantzukizuna aipatu behar dugu. Testuinguru horretan, garrantzi handiagoa hartzen du errausketaren aurrean proposatutako alternatibak seriotasunez aztertu beharrak, gai horri buruzko europar arautegia ikusita. Beharizan hori jasota dago Europako Parlamentuaren eta Kontseiluaren 850/2004 EB Arautegiaren 6.3 artikuluan, eta, horren eraginkortasunak erabatekoa izan behar du prozedura honetan.

3. PIRUATen helburuak berregokitu beharra planteatu behar dugu, ontzien eta ontzien hondakinen gaineko erkidego arautegian jasotako helburuak eta epeak egokituz; horretarako, desagerrarazi beharreko hondakinen bolumen osoa gutxitu beharko da, PIRUATen, gaur egun, jasota dauden aurreikuspenak baino harago joanda. Halaber, balorizazioa lehenetsi behar da, errausketari dagokionez Europar Batasuneko Justizia Auzitegiak oraintsu garatu duen nozioaren arabera.
4. Agerian geratu zaigu, gaur egun, Txingudirako asmotan dagoen erraustegia baimentzeko prozedura herritar batzuen hizpide izan dela eta parte hartu egin nahi dutela eskualdeko hondakinen kudeaketa eredia antolatzerakoan. Horregatik, gure iritziz, behar-beharrezkoa da ingurumen arloko elkarteek eta herritarrek egindako objekzioak eta iradokizunak behar bezala aztertzea, aribidean dagoen prozedurari egindako alegazio eran, batez ere, ingurumen eraginari buruzko azterlana zuzentzeari eta nahikoa izateari dagozkionez.
5. Hondarribiko Udalak prozedura hasieran aukeratzean izandako errakuntzari dagokionez, gure iritziz, arrazoi horregatik ezin dira, inola ere, prozedura horretan alegazioak fede onez aurkeztu zituzten herritarren mesederako diren parte-hartze publikorako eskubideak kaltetu. Horregatik, kalte hori gerta ez dadin, bi irtenbide proposatzen ditugu: alegazioak egiteko ohiz kanpoko beste epe bat irekitzea lehenengo prozeduran aurkeztu zirenentzat, edo, bestela, Eusko Jaurlaritzak emango duen azken ebazpenean Hondarribiko Udalari aurkeztutako eta udal horrek Jaurlaritzari bidalitako alegazio horiek berariaz kontuan hartzea.
6. Era berean, Europako araudia ikusita, bitartekoak jarri behar dira, nahitaez, Hendaia edo Frantziar Estatuko beste herri batzuetako bizilagunek aribidean dagoen prozeduran egoki irizten dizkieten alegazioak aurkezteko aukera izan dezaten, horiek ere Txingudiko erraustegiaren substantzia kaltegarrien eta kutsagarrien emisioen ondorioak jasateko benetako aukera ikusten badute. Aldi berean, proiektua egingo den Estatuko bizilagunek parte hartzeko dituzten bitarteko berberak jarri behar dira, maila eta eragin berarekin. Horretarako eta proiektuak kaltetutako kolektibo horrekiko komunikazio bideak hobetzeko, gaztelaniarekin eta euskararekin batera, prozedura hizkuntzatzat frantsesa ere sartzea iradokitzen dugu.



7. Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Sailak zorrotz aztertu behar du, oso garrantzitsua baita, proiektuaren sustatzaileak aurkeztu duen atmosferaren gaineko eraginari buruzko azterlana, kontuan izanik erreklamazioa jarri duten kolektiboen objekzioak zein Sail horri bidalitako alegazioak. Hala badagokio, horiek kontuan izango dira ingurumen eraginari buruzko adierazpena egiten denean. Gure iritziz, Txingudiko proiektuak aukeratutako kokapenak beste arazo batzuk ere baditu, esaterako, gehitu egingo dira atmosfera-poluzioaren kontzentrazioak eta kalteak eragin ditzake habitat naturaletan zein bereziki ahulak diren kolektiboetan; izan ere, hainbat ikastetxeren eta eskualde mailako ospitale baten inguruan kokatuko da. Eragin horiek behar bezala aztertu beharko lirateke eta aribidean dagoen ingurumenaren gaineko eraginaren adierazpena egiteko ardura duten administrazioek kontuan izan beharko lituzkete. Gainera, adierazpen horretan behar bezala arrazoitu beharko da holako proiektu bat kokatzeko teknikoki egon den aukeraren inguruan izan den administrazio-irizpidearen aldaketa zertan oinarritzen den.
8. Ingurumen alorreko erkidego-araudiek herritarren parte hartzea eta protagonismoa agintzen dute holako prozedura bat hasten denetik; horrek herritarren benetako eragina ahalbidetzen du, administrazio eskudunek legitimitatez hartzen dituzten erabaki guztietan. Gure ustez, eskakizun horrek ez du erantzun egokirik jaso orain arte eramandako prozeduran. Edonola ere, gure ustez, herritarren parte hartze organoa sortzea komeni da –azaroaren 13ko 11/2000 Lege katalanean oinarrituta-; horren helburua prozeduraren jarraipena egitea izango litzateke, bai prozesua burutzeko dauden faseei, bai horren ondorioz egingo den hondakinak kudeatzeko lantegiak izango duen funtzionamenduari dagokionez, edozein delarik bere izaera edo tipologia. Organo horrek parte hartzeko aukera emango du, eta herritarrei (eta, batez ere, ingurumenaren eta osasunerako eskubidearen alde antolatutako kolektiboei) ordezkaritza eta etengabeko informazio iturria bermatuko dizkie, azkenean abiatuko den hondakinak tratatzeko lantegiak izan dezakeen eraginaren gainean etengabeko jarraipen soziala egin ahal izateko.